

šu filozofiu stavia psychoanalýza. Keďže je to jestvujúce, živé učenie, netreba ho len neustále pochovávať, ale skôr hľadať, odkiaľ jeho život pramení.

Celkový Cveklov postoj, ktorého nemožno považovať ani za propagátora či nekritického apologéta psychoanalýzy, ani za jej nekritického odporcu, snád najlep-

šie charakterizujú tieto jeho slová: „Všetky otvorené problémy sa dajú dialekticky preformulovať, a tým možno otvoriť aj cestu k ich riešeniu.“ (s. 218). Vydanie Cveklovej knihy, domnievam sa, znamená nie bezvýznamný krok vpred k riešeniu tejto úlohy.

Raisa Kopsová

ČO JE DOBRO?

Táto základná etická otázka sa stala východiskom pre vznik útlej knižočky súčasného sovietskeho filozofa Sogomonova.¹

V každej učebnici dejín filozofie, hoci i najskromnejšej, nájdeme pestrý prehľad odpovedí na tento problém. Možno povedať, že koľko existuje etických systémov, toľko existuje aj teórií dobra, pretože otázka dobra je kategoriálnou otázkou každého etického systému, bez toho či je jeho východiskom alebo záverom. Nie je ťažko podať chronologický prehľad teórií dobra. Ale nesporne patrí k dobru autora, že metódou analýzy a na základe osvojeného historického prehľadu teórií dobra si vyberá okruh otázok, ktorými akoby čitateľa nútil hľadať správnu odpoveď. Na prvý pohľad by sa zdalo, že otázky sú nesúrodé a problém iba komplikujú. Avšak pozdejšie čitateľ zistí, že ich kladenie je systematické a výber zámerný. Pomocou otázok rozdelil Sogomonov knihu na dve časti: prvá je založená na dialógu medzi rôznymi teóriami dobra a na odpovedi, čo všetko dobrom môže byť a za akých okolností, a v druhej, určením charakteru a sféry dobra vracia sa k otázkam nastoleným na začiatku a snaží sa o doriešenie problému.

Sogomonov prístup k otázke dobra je marxistický a teda dialektický. Dobro chápe ako polárnu kategóriu vo vzťahu ku kategórii zla, a hoci to nikde v knihe hlbšie nerieši, je to pre autora i čitateľa zamlčaným, ale prirodzeným východis-

kom. Nakoniec dosvedčuje to i sám názov knihy.

Autor kladie pred čitateľa prvú otázku: Možno dobrom nazvať to, čo je príjemné, slastné? Ak áno, možno ho stotožniť s týmito stavmi? Ako je známe, podobné otázky si kládli už starí grécki filozofi — hedonisti. Zaujímavé je však konštatovanie autora, a my s ním plne súhlasíme, že hedonizmus, ktorý stotožňuje dobro s príjemným, nie je ani v súčasnosti žiadnym anachronizmom. A to ani anachronizmom teoretickým (dokazuje to množstvo súčasných etických teórií založených na princípe hedonizmu), ani anachronizmom praktickým (orientácia súčasného človeka na dosiahnutie príjemného či už preferovaním materiálnych hodnôt, sexu a pod.). Takto teória slasti prežila storočia, ukázala sa možnou, a preto tá stála návratnosť k nej. Mala a má mnoho variantov a mnoho prívržencov. A predsa nemožno cez ňu prísť k uspokojivému konštatovaniu, že by dobro bolo len slasťou. K jej obhájeniu nepomôže ani to, že tak starí Gréci, ako aj súčasní zástancovia hedonizmu radia k nej nielen slasti fyzickej, ale aj duševnej. I keď motívom, cieľom, zmyslom činnosti človeka podľa hedonistov je dosiahnutie slasti, teda snaha o dosiahnutie maxima príjemného v živote, nemožno túto teóriu uznať za objektívne najsprávnejšiu teóriu dobra, ako hovorí autor, a to z toho dôvodu, že nevystačíme v živote hodnotiť situácie len s týmito

¹ Sogomonov: *Dobro i zlo*, Moskva 1965.

krajnými kategóriami: príjemné — nepríjemné, že existuje totiž mnoho, pravdupovediac, veľká väčšina morálnych javov, ktoré sa nachádzajú na rozmedzí týchto dvoch hraníc.

Hedonisti veria, že ľudská prirodzenosť je tak ustrojená, že človek pociťuje príjemné a toto pociťovanie orientuje aj jeho výber. Ich teória tak stotožňuje príjemné s potrebným, avšak podľa Sogomonova ani prijatie tohto stanoviska nerieši daný problém, lebo nie všetko príjemné je potrebným. Autor správne konštatuje, že „celý kontakt so svetom je sprevádzaný určitým ľudským ohodnocovaním okoliťého sveta, „hodnotiacim vzťahom“ k nemu. A i keď je toto hodnotenie často podmienené citovými stavmi človeka, predsa sa nimi úplne nevyčerpáva“ (8 str.) Príjemné nemusí teda vždy signalizovať potrebné a teda aj dobré. Sogomonov sa tak nepriamo dostal do oblasti morálnej axiológie a škoda, že hlbšie nerozvedol vzťah citu a hodnotenia. Bol by tým prispel nielen k osvetleniu veľmi aktuálnej a rozdiskutovanej témy v súčasnej etike, ale bol by aj hlbšie načrel do nastoleného problému. Domnievame sa totiž, že práve z tohto hľadiska by sa teória slasti ukázala ako neudržateľná a teda aj teória dobra stavaná na jej princípoch neprijateľná. Keď odhládžeme od autorovho triedneho hodnotenia hedonizmu, treba povedať, že súhlasíme s jeho jednoznačným, i keď miestami nedostatočne rozvedeným stanoviskom, že teória slasti nemôže nám dostatočne osvetliť otázku dobra a že nemožno teda stotožniť dobro len s pocitom príjemného.

Dialóg s hedonistami končí u Sogomonova v dialógu s utilitaristami. Vracia sa k problému potreby a pre seba i čitateľa kladie otázku: možno dobrom nazvať to, čo je potrebné? Človek sa uskutočňuje vo svojich činoch. Svojou činnosťou realizuje daný cieľ. Čin vyjadruje jeho záujem a realizuje jeho potrebu. Problém potreby ako dobra sa dá podľa autora riešiť len v relácii individuálneho a spoločenského

záujmu. Sogomonov zdôrazňuje, že treba striktné rozlišovať medzi tzv. „rozumným egoizmom“ utilitaristov, kde motív každého činu vyviera z egoizmu existencie osobnosti, a individuálnym záujmom, tak ako ho pozná marxistická etika. Individuálny záujem, podľa autora, vyjadruje snahy človeka o sebazachovanie a rozvíjanie, snahy, ktoré vedú k tomu, aby vytvoril optimálne podmienky pre uskutočnenie svojich potrieb a rozvoj svojich schopností. Na druhej strane spoločenským záujmom autor myslí všetko to, čo vytvára k ochrane a rozvinutiu spoločnosti. Človek je nositeľom práve tak individuálnych ako aj spoločenských záujmov a vyjadrené pojmy utilitaristov predstavuje „egoistu osobnosti“ práve tak ako aj „egoistu rodu“. Aby však toto autorovo tvrdenie nevyznelo príliš relativisticky, prichádza sám k záveru, že dobrom sa nazýva taká činnosť, čin, v ktorom človek stavia spoločenské záujmy (teda aj potreby) vyššie ako svoje individuálne záujmy a potreby. I keď sa autor úplne nevyhol relativizmu, ku kladom jeho konštatovania patrí tvrdenie, že osobnosť dá prednosť spoločenským záujmom len vtedy, ak spoločnosť plní i jej osobné záujmy a potreby. Môžeme usudzovať spolu s autorom, že dobrom môže byť aj potreba, ale len vtedy, ak vyjadruje práve tak spoločenský ako aj individuálny záujem.

V súvislosti s individuálnym a spoločenským záujmom sa Sogomonov dotkol i ďalšieho variantu dobra, ktorý sa v etike nazýva perfekcionalizmom (str. 28) a ktorý ohraničuje morálnu problematiku, otázku dobra i zla, len individuálnymi vzťahmi. Osobnosť z hľadiska perfekcionalizmu, podľa autora, môže však zapochybovať o hodnote dobra, ktoré vedie k jej zdokonaleniu hlavne preto, že sa pýta, či je sebazdokonalenie prekážka iným.

Pomerne rozsiahlu časť knižky venoval autor problematike „trpeného dobra a neprotivenia sa zlu“. Po vymedzení charakteru náboženskej morálky veľmi zaujímavé sú jeho myšlienky o utrpení a nenávisti,

ako aj snaha vyrovnat sa s týmito otázkami. Podľa neho človek odvádza utrpeniu veľkú daň a ono nemá pre neho žiadnu stimulujúcu hodnotu (str. 37). S týmto kategorickým popretím impulzivnosti utrpenia, ako aj s tvrdením, že utrpenie nie je nevyhnutným sprievodcom radosti, by sa dalo polemizovať už aj z toho dôvodu, že autor popiera dialektickú súvzťažnosť týchto javov. Správne konštatuje, že o utrpení, nenávisti možno hovoriť len medzi ľuďmi a vymedzuje ich pôsobnosť do sociálnej sféry.

Hoci sa autorovi v prvej časti nepodarilo jednoznačne vysloviť odpoveď, čo dobro je, predsa jeho otázky vytvorili sféru, kde dobro hľadať a čo ním za určitých podmienok môže byť. Prítom previerkou dobra je morálny pokrok spoločnosti a všetko, čo slúži tomuto pokroku, možno nazvať dobrom — a to práve tak potreba, sebazdokonalovanie či slasť.

Vychádzajúc z niektorých záverov, v prvej časti Sogomonov sa pokúsil o určenie sféry dobra, o oblasť jeho pôsobenia. Pre autora je prirodzené hľadať morálne javy v spoločenskej, sociálnej rovine. Veci, predmety nemôžu byť samy o sebe ani dobré ani zlé. Takisto vzťahy k nim samy o sebe nevyjadrujú ani dobro ani zlo. Predmety, vzťahy sa stávajú dobrými alebo zlými len vtedy, keď sú vtiahnuté do sféry morálneho hodnotenia, keď sa voči nim vystupuje z hľadiska určitej normy či pravidla. Aby si autor bližšie určil hranice dobra a zla, kladie si otázku, ktoré javy spoločenského života podliehajú morálnemu hodnoteniu. Podľa neho výrobné sily stoja mimo morálneho hodnotenia, nepodliehajú mu. Javy, ku ktorým sa pristupuje z pozície dobra či zla, zhrnul autor do štyroch skupín:

1. správanie sa ľudí, ich činy, také situácie, ktoré obsahujú mravné stránky a v ktorých sa realizujú mravné predstavy,

2. morálne pravidlá, princípy, normy,

3. názory, ideály, ciele ľudí v závislosti od toho, nakoľko zodpovedajú morálnym pravidlám a normám,

4. určité vlastnosti ľudí, napr. statočnosť, hrdinskosť a pod.

Po takomto určení hraníc dobra a zla Sogomonov pristupuje k charakteristike dobra i zla. Na základe analýzy intuitivizmu 18. storočia, ktorý videl základ mravnosti v mravných (sympatických) pocitoch a citoch, autor argumentuje proti vrozeným mravným inštinktom a dokazuje, že náznač vrozenosti dobra či zla vzniká preto, že sa síce stávajú akýmsi vnútorným impulzom, ale nevyhnutne treba tento vnútorný impulz vidieť len ako výsledok výchovy. Objektívnosť dobra je podľa autora zaručená tým, že existuje nezávisle od poznania jednotlivca, existuje ako časť ideálov, ideí a spoločenskej psychológie. Špecifickým znakom dobra je jeho spoločenská, sociálna funkcia, ktorú v živote spoločnosti plní a ktorá tkvie v tom podľa Sogomonova, že v dobre a zle prejavujú sa objektívne potreby správania sa ľudí, ktorých splnenie sa hodnotí ako dobro a narušenie ako zlo. Zaujímavé je tvrdenie autora, ktorým dopĺňa špecifičnosť dobra tým, že diferencuje objektívnosť dobra od objektívnosti bytia. Dobro podľa neho nemá substancijnálne bytie, nemá materiálneho nositeľa.

Z ďalšieho množstva otázok, ktorým autor venuje pozornosť, pozastavíme sa aspoň ešte pri jednej, mimoriadne zložitej, formulovanej takto: je dobro výsledkom zámeru, motívu alebo výsledkom činu? Sogomonov má pravdu, keď tvrdí, že nie vždy je zámer ekvivalentný výsledku. Práve pri morálnych javoch sme často svedkami, že cieľ, o ktorý sme sa snažili za pomoci kladných morálnych prostriedkov, ukáže sa ako záporný alebo naopak. Marxistská etika, podľa autora, nepripúšťa pri objektívnom hodnotení morálneho činu trhať motív od výsledku, a hoci nemusia tieto dva momenty spolu súhlasiť, ich prejavenie, objektivizácia sa ukáže v morálnom čine. Ak by sme hodnotili len motív, mohli by sme sa dopustiť krajnosti tým, že by sme kladne hodnotili záporný výsledok, čo by viedlo k morálnemu odsúdeniu daného

javu. Morálne hodnotenie určitého činu musí sumárne zahrňovať práve tak hodnotenie motívu ako aj výsledku. Autor dopĺňa tento záver ešte analýzou vzťahu cieľa a prostriedku. Postavenie si otázky, či sa dopúšťame zla v mene dobra je podľa neho nedialektické, pretože morálny prostriedok a morálny cieľ sú rôzne stránky toho istého procesu.

I keď Sogomonovova kniha v mnohom opakuje známe princípy marxistickej etiky v otázke dobra, predsa v značnej miere rozširuje problémy okolo tejto základnej kategórie. Vyvoláva diskusie a je rozhodne prínosom k riešeniu niektorých etických otázok, ako aj prínosom k skromnému počtu prác v tejto oblasti.

Barbara Hlavová

PRAVDEPODOBNOŠŤ A HODNOVERNOSŤ

Kniha známeho francúzskeho matematika Emila Borela *Probabilité et certitude* vychádza v Sovietskom zväze už v treťom vydaní pod názvom *Verojatnost' i dostovernost'* (Moskva 1966). Veľký náklad a tri vydania sú dosť nezvyklé u kníh s náročnou problematikou, ktorá ešte navyiac pripadá mnohým „prakticky“ založeným ľuďom veľmi abstraktná a teoretická.

Odborné zhodnotenie tejto publikácie spodá predovšetkým do kompetencie matematikov. Filozofickým problémom venuje Borel len tri kapitoly; no hoci v ostatných kapitolách sa sústreďuje prevažne na matematické aspekty pravdepodobnosti, vyslovuje na viacerých miestach myšlienky, ktoré si zasluhujú pozornosť aj širšieho okruhu čitateľov.

V porovnaní s ostatnými publikáciami sa totiž Borelova kniha vyznačuje tým, že sa v nej problémy pravdepodobnosti vykladajú nielen v aplikácii na hazardné hry, ale aj v úzkej spätosti s fyzikálnymi, biologickými a sociologickými poznatkami. Široký okruh praktických aplikácií, primeraná pozornosť filozofickým aspektom, prehľadné usporiadanie a jasný štýl — to sú črty, ktorými kniha nachádza priaznivý ohlas u čitateľov.

Zaujímavý je zdržanlivý a nedogmatický postoj Borela ku koncepčným a gnozeologickým otázkam; autor dáva jasne čitateľovi najavo, že vo filozofických otázkach nie je špecialista, no na druhej strane sa nijako nezdráha vyvodzovať dôsledky, keď logicky vyplývajú z jeho výkladov a roz-

borov. Z jeho úvah napr. organicky vyplývajú niektoré kritické výhrady voči známej Misesovej koncepcii pravdepodobnosti; tieto výhrady však formuluje veľmi umiernené a nijako ich nedramatizuje.

Veľmi konkrétne sa stavia aj ku Keynesovým názorom; pripúšťa, že v mnohých prípadoch oceňovanie pravdepodobnosti závisí od miery znalosti, resp. neznalosti človeka, nebojí sa hovoriť o miere očakávania či stupni hodnovernosti. Pritom však dáva nedvojzmyselne najavo, že v takýchto situáciách ide o oceňovanie *subjektívnej* pravdepodobnosti.

Táto zdržanlivosť nie je podmienená len tým, že Borel písal svoju knihu už ako starý, skúsený autor; ako vyplýva z textu, hlavnú úlohu tu zohralo poznanie, že pri oceňovaní pravdepodobnosti nerozhodujú len čisto matematické metódy a hladiská, ale že zasahujú aj obsahové a empirické zretele. (Na str. 95 napr. poznamenáva, že bez poznania vlastností hmoty nemožno od použitia metód pravdepodobnosti očakávať v biochémii a kozmológii príliš významné výsledky.)

Názov knihy vystihuje smer a vyústenie autorových úvah. Borel rozlišuje matematickú a praktickú hodnovernú, bez ktorej, ako uvádza, by bol náš každodenný život sotva možný. Pri objasňovaní matematickej hodnovernosti sa nedovoľáva intuitívne, ani kantovských syntetických súdov a priori či L — právd novopozitivistov. Na veľké prekvapenie čitateľa je jeho argumentácia veľmi praktická: matematické